

Презентація ОНЛАЙН монографії віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка АНВШ України, доктора історичних наук, професора, засновника та директора Інституту Східної Європи та Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Леся Українка: поет, літературознавець, борець за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ століття» 30 грудня 2021 року в Інституті Східної Європи. ©

В зв'язку за вершенню «Року Лесі Українки» в Львові 30 листопада 2021 року, пройшла остання ОНЛАЙН-Презентація монографії віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка МАНЄ, академіка АНВШ України, доктора історичних наук, професора, засновника та директора Інституту Східної Європи та Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Леся Українка: поет, літературознавець, борець за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ століття», яка приурочена завершенню святкування 150-ти ліття Лесі Українки.

В останній ОНЛАЙН-Презентації взяли участь вчені ІСЄ, представництва ІСЄ з Словаччини, Чехії, Польщі, Німеччини, Італії, Австрії, з України: Києва, Івано-Франківська, Одеси, Дніпра, Харкова...

Слід наголосити, що монографія засновника та директора ІСЄ Віктора Ідзя «Леся Українка: поет, літературознавець, борець за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ століття» рекомендована до друку Кафедрою українознавства Інституту Східної Європи, протокол №1 від 3 січня 2021р., їй надані позитивні рецензії: **Васильєв О.** - доктор економічних наук, професор, академік, завідувач відділення «Економіко-етно-соціальних досліджень та просування інвестиційних проєктів» Інституту Східної Європи, **Гаркуша В.** - доктор юридичних наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, **Ірша Р.** - доктор історичних наук, професор відділення «Словацько-української культури» Інституту Східної Європи, **Каляндрук Т.** - доктор філософії, доцент, виконуючий обов'язки професора Кафедри українознавства, завідувач відділення «Дослідження українського козацтва», заступник директора Інституту Східної Європи, **Кардашук М.** - доктор філософії, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, **Кононенко П.** - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, Голова Вченої Ради Інституту Східної Європи, **Масарик Я.** - доктор історичних наук, доктор філософських наук, завідувач відділення «Словацько-української культури» Інституту Східної Європи, **Недюха М.** - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, **Партико З.** - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення «Філології та журналістики» Інституту Східної Європи, **Пасічник Г.** - кандидат філологічних наук, професор Кафедри українознавства, завідувач відділення «Прикладна лінгвістика» Інституту Східної Європи, **Пасічник В.** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач Кафедрою європейської інтеграції Інституту державного управління Національної Академії державного управління при президенті України, професор відділу «Міжнародної громадянської співпраці» Інституту Східної Європи, **Хитрук В.** - кандидат філологічних наук, доцент, виконуючий обов'язки професора Кафедри українознавства, завідувач відділення «Карпатської духовності» Інституту Східної Європи.

Дякуємо «Технічному Відділу» ІСЄ за успішне проведення останньої в 2021 році ОНЛАЙН-Презентації.

З монографією директора ІСЄ, історика Віктора Ідзя «Леся Українка: поет, літературознавець, борець за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ століття» можна познайомитися у Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника, на сайті Інституту Східної Європи - www.easterneurope.nethouse.ua, а від сьогодні і в мережі ФСБУК...

Про перебіг презентацій в Інституті Східної Європи у 2021 році друзям у мережі ФСБУК можуть познайомитися за поданими фото-джерелами...

Віктор Ідзьо

Леся Українка: поет, літературознавець, борець за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ століття. ©

Леся Українка належить до найславетніших українських національних письменників, борців за відновлення незалежності Української держави в першому десятилітті ХХ ст. проти російського самодержавства.

Письменницьким та літературним даром – революційним поетичним словом, ліричними поезіями, глибокої досконалості філософськими драматичними творами з життя українського народу, літературно-критичними працями, публіцистичними статтями, вона проклала шлях до відновлення української незалежної державності в 1917 р. І, хоча Леся Українка не дожила до цієї, визначальної в житті українського народу, події, вона заслуговує на високе звання народного трибуна, провидця української незалежності.

Вивчаючи та аналізуючи твори геніальної поетеси сьогодні, після відновленої у 1991 р. Української державності, з відстані часу бачимо, в яких складних умовах царського самодержавства, російського великодержавного шовінізму та деспотизму працювала славна поетеса [2,с.3-10].

Слід наголосити, що Леся Українка завжди жила українським революційним та літературним життям в ім'я звільнення українського народу. Її сім'я свого часу тісно співпрацювала з тогочасними світочами української культури та літератури – М. Старицьким, М. Лисенком.

В юнацькі роки Леся Українка вивчала твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Гоголя, І. Котляревського та І. Франка.

Завдяки почуттю національної свідомості та любові до рідного народу, Леся Українка була активним учасником боротьби за звільнення українців від російського ярма та відновлення Української держави, що й сталося в 1917 р. Поринути в цю боротьбу, як наголошувала поетеса, її спонукали твори Т. Шевченка. Заклик пророка “Борітеся, поборете!” поетеса пронесла крізь усе життя.

У 1884 р. у львівському журналі “Зоря” був опублікований перший вірш Лесі Українки “Конвалія”, який відзначався оригінальністю, народністю, яку юна поетеса перейняла від своєї матері, Олени Пчілки. З 1884 р. львівський журнал “Зоря” починає регулярно публікувати її твори, а з 1887 р. – і жіночий альманах “Перший вінок”.

У 1888 р. у Києві починає гуртуватися українська літературна молодь, яка створює літературний гурток “Плеяда”. Леся Українка брала активну участь у його діяльності.

До складу “Плеяди” ввійшли такі відомі українські літератори, як В. Самійленко, Є. Тимченко, Г. Григоренко та інші, і, хоча у 1893 р. “Плеяда” розпалася, її діяльність мала значний вплив на подальшу творчість Лесі Українки [5,с.21-34].

У 1893 р. вийшла друком збірка поезій “На крилах пісень”, яку підтримав і відзначив І. Франко: „Від часу Шевченкового “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, – писав Іван Франко у статті у 1898 р., – Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як з уст сеї слабосилої, хорої дівчини” [13,с. 123-145].

Згадка І. Франком про хворобу поетеси свідчить про те, що він був у найтісніших стосунках з Лесею Українкою та її сім’єю.

У 1897 р. Леся Українка виїжджає на лікування у Крим. Тут вона знайомиться з революціонерами, зокрема – із Сергієм Мержинським та його оточенням, усім українським соціал-демократичним рухом. Це знайомство вплинуло на її світогляд, виявилось у творах: у 1899 р. виходить друга збірка поезій Лесі Українки “Думи і мрії”, а в 1900-1901 рр. – третя збірка “Відгуки”.

Твори поетеси у цей час публікуються і в російських журналах: з 1900 по 1903 рр. – в журналі “Жизнь”, а після його закриття царською владою – у донському журналі “Донская речь”.

Творчість Лесі Українки починає широко популяризуватися серед українців в усьому світі, з поетесою листуються визначні українські діячі – І. Франко, М. Павлик, М. Коцюбинський, П. Грабовський, О. Кобилянська та інші.

У 1904 р. у Києві виходить нова книжка поезій Лесі Українки “На крилах пісень”, але через втручання царської цезури до неї не увійшла велика кількість революційних поезій авторки. Через хворобу поетеса часто лікувалася на відомих курортах. Вона упродовж довгого часу жила в Криму, зокрема, в Ялті, де бачила рабське становище жінок-мусульманок. У циклі віршів “Кримські відгуки” (1897 р.) вона по-філософському осмислює побачене [14,с.6-27].

У Грузії, у містах Тбілісі, Кутаїсі, Хоні, Телаві, Сурамі Леся Українка налагоджує тісні стосунки з місцевою грузинською інтелігенцією. У Грузії вона не тільки знайомиться з творами Шота Руставелі, Іллі Чавчавадзе, Акакія Церетелі, фольклором, музичною культурою та живописом Грузії, але й із творчістю сучасних провідних грузинських літераторів: Шіо Чітадзе, Силованом Хундадзе, композитором Захарієм Паліашвілі.

Леся Українка у Тбілісі, Петербурзі та Києві була свідком революційних подій 1905-1907 рр., тому у творах “Камінний господар”, “Оргія” бачимо вияв рішучого протесту особистості проти усталених догм.

Ненавість до російського самодержавства та насилля Росії над Україною та її народом знайшли вияв у драмі “Бояриня”, яка багато років була заборонена радянської владою. Любов до рідної культури, фольклору спонукала поетесу у 1908 р. організувати фольклорну експедицію на Полтавщину, після якої Леся Українка уклала “Збірку народних пісень”.

В останній рік життя поетеса мала ще багато творчих задумів. У листі від 12 березня 1913 р. до подруги Ольги Кобилянської вона писала: „Нові поезії на українську тематику чекають мого пера” [9,с.657-658].

У 90-х рр. XIX століття. Леся Українка починає розуміти жакливе становище свого українського народу і долучається до боротьби за національне й соціальне визволення та відновлення української державності. У циклі віршів “Сім струн” вона звинувачує у нещастях українського народу експлуататорську великодержавну владу та російське суспільство. У вірші “Коли втомлюся я життям щоденним”, написаному у 1890 р., Леся Українка критикує жорстоке ставлення російської держави до українства.

Поезії, написані Лесею Українкою у 90-х рр., перегукуються з поезіями І. Франка. Так, у поезії “Мій шлях” (1890 р.) Леся Українка закликає український народ до боротьби за соціальне й національне звільнення від російського рабства. Творами “Слово-діло”, “Га” Леся Українка закликає український народ, інтелігенцію до боротьби з російським самодержавством.

Своєю збіркою поезій “На крилах пісень”, яка вийшла друком у 1893 р., поетеса чітко окреслює шлях боротьби українського народу, наголошуючи, що боротьба за національне звільнення та побудову Української держави буде жорстокою.

Ці поезії дуже сильно перегукуються з творами Івана Франка, зокрема, із його знаменитим твором “Каменярь” [14,с.6-27].

Слід наголосити, що Леся Українка у своїй творчості розглядає історичну перспективу боротьби українців за незалежність своєї держави, зокрема у вірші “Досвітні вогні”, який вона написала у 1892 р. закликає до боротьби з російським самодержавством за побудову незалежної Української держави. Отож, Лесею Українку бачимо провидицею-трибуном Української незалежної державності на руїнах Російської імперії у 1917 р. На жаль, велика поетеса тільки чотири роки через важку хворобу не дожила до першої у XX ст. української незалежності [6].

У збірках поезій “Невільничі пісні” (1895 р.), “Думи і мрії” (1899 р.), “Відгуки”(1902 р.) Леся Українка наголошує на необхідності українського народу, передової української інтелігенції боротися за національне визволення в ім’я відновлення незалежності Української держави.

Бойові заклики до українського народу, інтелігенції в ліриці Лесі Українки стають ще виразнішими на тлі піднесення національно-визвольного руху в Україні в час першої буржуазної революції у Росії у 1905-1907 рр.

Повстання українського народу в Києві, Катеринославі, Одесі, спонукало поетесу написати нові революційні поезії, які несуть устремління у нове незалежне українське майбутнє.

У поезіях “У чорну хмару зібралася туга моя”, “Де тії струни, де голос потужний”, “У горі так ярко сяють зорі”, “Гострим полиском хвилі спалахують” (1902 р.) вчувається заклик до українців про повстання з метою скинути російське ярмо, во ім’я побудови Української незалежної держави.

Українську державницьку мрію поетеса яскраво втілила у творах “Гострим полиском хвилі спалахують” (1902 р.), “Осіння казка”, “В катакомбах”, “Пісня про волю”, “Нагасчка, нагасчка”, “Ось вони йдуть” (1905 р.).

Леся Українка в циклі віршів “Веселий пан”, “Практичний пан”, “Пан політик”, “Пан народовець”, що були опубліковані в журналі “Шершень” в 1906 р., розкриває становище панівних класів в Україні в епоху народного революційного піднесення.

Поетеса наголошує, що з такими боягузами-панями “Незалежної України не побудуєш”...

Таким чином, як бачимо з творів, Леся Українка не мислила себе осторонь української революції, вона закликає українців узяти зброю до рук і стати на шлях національно визволення з російського рабства. Своєю зброєю вона вважає навіть слово:

Слово, моя ти єдина зброя,
ми не повинні загинути з тобою.

У поезіях “Поет під час облоги”, “Давня Казка”, звертаючись до історичного минулого українського народу, Леся Українка закликала українців до боротьби:

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги в мене й хисту... [7,с.23-98].

Підсумовуючи творче сходження Лесі Українки та її патріотичної лірики, яка закликала до боротьби український народ проти російської тиранії за утворення Української держави в ХХ ст., слід наголосити, що Леся Українка – це послідовний борець, що ненавидить поневолювача українського народу, російське самодержавство.

У революційному ключі написано чимало поем та драматичних творів. Поеми Лесі Українка почала писати у юному віці, майже одночасно з поетичними творами. Твори “Русалка” (1885 р.), “Самсон” (1888 р.), “Місячна легенда” (1892 р.), “Давня казка”, “Роберт Брюс, король шотландський” (1893 р.) принесли Лесі Українці світову славу. Ці поезії спонукають українців усвідомити свою давню історію, необхідність боротьби за соціальне та національне визволення. Тут ідеться про давню державність України, яку у новітню пору українцям слід відновити шляхом жорстокої боротьби з російським самодержавством. Поетеса розкриває образи героїчні, багатогранні образи, з притаманними їм стійкістю та мужністю, високими цілями та моральними ідеалами („Віла-посестра” (1901 р.), “Одно слово” (1903 р.).

Слід наголосити, що ці твори повинні були спонукати розвиток українського національного духу для активного гуртування українців на передодні революційних подій в Росії. Поетеса вірила, що саме український національний дух, наполегливість, стійкість, згуртують націю у боротьбі за національне та соціальне визволення від гніту російського імперіалізму.

Леся Українка як драматург заявила про себе у 90-х роках ХІХ ст. У 1896 році стає відомою її перша драма “Блакитна троянда”. Подальші драми “Товарищі на спомин”, “Скрізь плач, і стогін, і ридання”, “Хвилина розпачу”, “Ворогам” були присвячені трагічному становищу українського народу [8].

У драматичних творах Лесі Українка всією душею переймалася важким становищем українського народу [5,с.37-52].

Іван Франко в статті “Леся Українка” (1898 р.) наголошував, що драматичні і ліричні елементи творів взаємопов’язані, а Лесин „талант – ліричний, але не вузько суб’єктивний, їй удаються і епічні, і драматичні форми, але тільки тоді, коли вони являються формами її могутньої лірики. Характер драматично напруженого двобою супротивників-антагоністів мають і поеми Лесі Українки: “Давня казка”, “Віла-посестра”. “Роберт Брюс, король шотландський”, “Королівщина” та інші” [14,с.6-27].

З початку ХХ ст. драматичні твори переважають у творчості Лесі Українки. Власне, тоді вона й створює новий в українській та світовій літературі жанр драматичної поеми.

Відзначимо, що попередником Лесі Українки, засновником цього жанру в українській літературі був Іван Франко. Його філософські поеми “Святий Валерій”, “Смерть Каїна”, “Цар і Аскет”, “Ex nihilo”, “Похорон” та “Іван Вишенський” вже мали драматичну основу, яку пізніше вдосконалила Леся Українка.

Провідною темою драматичних творів Лесі Українки стала побудова нової української ідеї, концепції, через призму якої українці повинні усвідомити, що у них один шлях – боротьба за національне та соціальне визволення з російського рабства [10].

Конфлікт українців із російською владою теж посідає чільне місце у творах Лесі Українки, у яких драма стає головним чинником української національної ідеї початку ХХ ст. У творах гостро розгортається прихований конфлікт українського, яке рветься до волі, і російського, яке узурпувало владу шляхом терору і не дає вільно розвиватися новому, українському. Отже, не дивно, що крізь призму образів зіштовхуються українські і російські характери, образи, які ми простежуємо в творі “Бояриня”, “В катакомбах”, “Камінний господар”, “Лісова пісня”, “Оргія” та інші [11].

Незважаючи на те, що більшість драматичних творів були написані на основі легенд, вони розкривали сучасну епоху російського тоталітаризму, своєрідну драму українського народу, суспільства, української мови та культури. Вони були пов’язані з боротьбою українського народу за національне та соціальне визволення та побудову Української незалежної держави в 1917 р.

Леся Українка вірила в можливість української революції, і коли таки вона вибухнула в Україні в 1905-1907 рр., в рамках загальноросійської, поетеса одразу ж відгукнулася на її підтримку творами “Осінь казка” та “В катакомбах” (1905 р.).

Леся Українка вважала, що тільки революційним шляхом український народ вирветься з рабства і звільниться від рабського духу.

У листі до А. Кримського від 21 січня 1906 р. вона наголошувала: „...українцям слід викинути ...зерно рабського духу, сього вуськосердного квієтизму політичного, що так розбувся... ми повинні прийти до єдиної форми вільності...”.

Критика рабського становища українського народу прозвучала в таких творах Лесі Українки, як “Руфія і Прісцілла” (1908 р.), “У пуці” (1909 р.), “Адвокат Мартіан” (1911 р.) в яких поетеса доводить, що російський царат із своєю реакційною, ворожою ідеологією залишається тираном українського народу [12].

Таким чином, незважаючи на революційну поразку у боротьбі з російським самодержавством у 1905-1907 рр., Леся Українка залишається вірною ідеї української національної революції. Вона вірить у революційну спроможність українського народу, в його силу волі, національний дух, стародавню українську державну та культурну традицію.

Усю національну снагу Леся Українка вклала у свій визначний твір “Лісова пісня” (1911 р.), вихід якого у світ так високо оцінили Іван Франко та Михайло Коцюбинський, а з російських визначних письменників – Максим Горький.

В основу боротьби з російським великодержавним шовінізмом український фольклор у творі “Лісова пісня” поклала поетеса не випадково. Як бачимо, у своїй боротьбі за національне звільнення й відновлення Української державності Леся Українка саме український фольклор підносить до високого політичного рівня. Вона надає фольклору національного звучання. Філософське узагальнення в “Лісовій пісні” перегукується ще з одним визначним українським національним твором того часу – “Тінями забутих предків”. М. Коцюбинський теж підняв фольклор Гуцульщини до рівня всеукраїнського національного та соціального звучання. Ідейним національним змістом є розкриття образу справжнього українця – із його благородними почуттями до волі, правди і добра. Саме правдою про українське минуле Леся Українка вказувала дорогу борцям-українцям, новим революціонерам, які боролися за відновлення незалежності України в 1917 р. Історичне минуле, наголошувала поетеса, яке повинно зблизити українців, це твір “Лісова пісня”.

Проти російської жорстокості до українського національного руху виступає Леся Українка і в наступному творі – “Камінний господар”, написаному в 1912 р., в якому авторка оригінально розкрила своє світобачення на подальше українське майбутнє в

стилі Тірсо де Моліна, Мольєра, Байрона. У цьому творі Леся Українка наголосила, що російське самодержавство, яке поневоле український народ, не має права на майбутнє, російська тиранія колись зникне й українці стануть, як і всі народи Європи, вільними.

У листі до А. Кримського від 24 травня 1912 р. Леся Українка писала: „...Я написала "Дон-Жуана"! Отого-таки всесвітнього і світового, не давши йому навіть ніякого псевдоніма. ...Ідея – перемога камінного господаря...” [5, с.67-82].

“Камінний господар”, як відзначав Іван Франко, написаний з великим мистецьким запалом. Поетеса багато над ним працювала і прагнула, щоб він став справжньою драмою. „...Драма “Камінний господар” – геніальний твір, що займає почесне місце серед творів світової літератури...” [14, с.6-27].

У 1913 р. Леся Українка ще більше критикує російське самодержавство та його колонізаторську великодержавну політику, зокрема, захоплення чужих територій та гноблення всіх захоплених народів, передусім українського. Весь свій гнів вона розкриває у драматичній поемі “Оргія” (1913 р.), в основу якої покладено історію стародавньої Греції. Але, попри історичне тло, простежуємо реальну колонізаторську політику російського царату та великодержавний російський шовінізм...

Ненависть до російського царату як поневолювача українського народу та знищувача української державності Леся Українка розкрила і в прозі.

Уже в перших прозових творах “Святий вечір”, “Така її доля”, “Весняні співи”, “Казки”, “Лелія”, “Метелик” та інші, письменниця приділяє увагу нелегкому становищу гнобленого російським самодержавством українського народу.

Події одного з найвизначнішого оповідання “Святий вечір” (1888 р.) розгортаються на тлі образу простої українки, швачки, яка на важкій роботі тратить молодість і здоров’я. Схожі образи української дійсності відтворюються і в “Казці” та “Лілеї” (1891 р.).

Про непростоє становище українського народу йдеться в оповіданні Лесі Українки “Весняні співи” (1889 р.). Письменниця творить картини українського побуту, наголошуючи, що землю в українських селян вкрали прибулі в Україну російські поміщики.

У творі “Одинок” (1894 р.) письменниця зобразила знищення українського села, адже усе чоловіче населення забирали у царську армію. Леся Українка розкрила драму українських дівчат, які залишалися самі і змушені були самотужки вести господарство. З потужним письменницьким талантом змальовано українську дійсність в епоху російського гноблення в незакінченому оповіданні “От вона, така жадана рівність”, у якому через хату брат убиває брата. Цей твір перегукується з мотивами славнозвісної повісті О. Кобилянської “Земля”.

Незважаючи на трагічне становище, в якому перебував український народ, Леся Українка закликає його до боротьби. Тут показово є казка “Метелик” (1889 р.), де письменниця створює образ відважного та сміливого Метелика, що рветься із задумливого і темного (*російського*) льоху на волю, до (*українського*) світла...

Якісно новим твором у творчості Лесі Українки є повість “Над морем”(1898 р.), якою вона закликає робітничий клас до боротьби. Дія відбувається на вулицях міста Ялти. Головні персонажі, Алла Михайлівна, розбещена – генеральська дочка, та робітник-хлопчина, протиставляються. Серед усіх прозових творів Лесі Українки у цій повісті вона найяскравіше постає як українська письменниця-революціонерка.

Схожу сюжетну канву бачимо і в наступних творах письменниці – у повісті “Жаль” та оповіданні “Пізно”, де письменниця розкриває тему морального виродження та духовного занепаду, а також паразитування російського панівного класу.

На фоні цієї картини у наступному прозовому творі “Приязнь”(1905 р.) Леся Українка зображує українців Полісся, родину Білашів, якій протиставляє родину російських панів, які, експлуатуючи українських селян, деградують.

У творі “Примара” (1905 р.) Леся Українка також розкриває гуманізм українців, якому протиставляє російський великодержавний шовінізм, свавілля і нахабство, з яким, як наголошує письменниця, треба боротися. Схожі ідеї розвиває і Михайло Коцюбинський у своєму творі “Fata morgana”...

Високі завдання для українських революціонерів в їх боротьбі за побудову незалежної Української держави, проти російської великодержавної сваволі, Леся Українка, ставить в оповіданні “Помилка”(1906 р.). Вона славить тих українських патріотів, які усією душею віддані справі революції та побудові Української національної держави. У творі “Помилка” письменниця творить образи чесних і мужніх українців, хоробрих, з незламною волею, які готові до боротьби во ім’я щастя власного народу.

Незадовго до смерті Леся Українка написала останню свою повість “Екбаль-Ганем” (1913 р.), у якій через призму арабського життя таврує колоніалізм, під яким розуміє російський [12].

Отже, прозові твори Лесі Українки – повісті, оповідання, казки, нариси, етюди – сповнені боротьби за національне та соціальне відродження українського народу та Української держави. Вона вірить, що до боротьби українців поведуть сильні, чесні, вольові, ідейно-переконані особистості, образи яких так яскраво відтворила у творах.

Прозові твори Лесі Українки, як і її поезія та драматургія, проникнуті духом українського національного духу, демократії, гуманізму, палкої любові до українських національних традицій і культури, яку письменниця поставила на вищий щабель в ієрархії цінностей своєї епохи і нового часу, який показав високий потенціал української літератури в першій чверті ХХ століття.

Поряд із славними українськими письменниками свого часу – Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським, Василем Стефаніком, Марком Черемшиною, Ольгою Кобилянською – Леся Українка оспівувала національну ідею, ідею української національної революції, в основу якої поклала відновлення української держави. До часу здійснення своєї мрії у 1917 р. вона не дожила чотири роки.

Цікавими у вивченні творчості Лесі Українки є публіцистичні і критичні статті, замітки, листи, у яких вона виклала політичні та літературні погляди.

У літературно-критичних статтях Леся Українка з точки зору національно-демократичної позиції аналізує кращі зразки української національної літератури і піддає нищівній критиці твори масової російської великодержавної літератури та культури.

Наприклад, у статті “Безпорадний патріотизм” (1895 р.) письменниця спрямовує вістря свого пера проти окупаційного російського режиму в Україні та його яскравих представників, проти нав’язування українському народові масової російської низькопробної літератури.

У статті “Голос однієї російської ув’язненої” (1896 р.) Леся Українка стверджує, що російськомовні митці на території України повинні служити українському народу, а не його мовному закабаленню. З глибоким обуренням вона засуджувала французьких

митців, які в Парижі у 1896 р. вітали російського царя Миколу II: "Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів. Неволя ще мерзотніша, коли вона добровільна".

Схожу думку поетеса задекларувала у поемі "Давня казка":

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани.

Визначальною для оцінки національних та патріотичних поглядів Лесі Українки є її полемічна стаття "Не так ті вороги, як добрії люди" (1897 р.). Тут письменниця, даючи високу оцінку Іванові Франку як художнику слова і українському революціонеру і борцю за відновлення незалежності України, критикує його твердження, викладене у статті "З кінцем року", про те, що українці під час боротьби з царатом разом з росіянами у 1905-1907 рр. не брали участі в українському національно-визвольному русі.

З цього приводу Леся Українка наголошувала: "Україна завжди відстоювала єдність українських національно-патріотичних сил у своїй боротьбі. Сьогодні в Україні на революційну арену вийшов робітничий клас, який поведе до незалежності в українській національно-визвольній боротьбі українське селянство..."

Низку літературно-критичних статей Леся Українка опублікувала в російськомовному прогресивному журналі "Жизнь", також тут у 1900-1901 рр. були опубліковані наступні статті: "Два напрямлення в новейшій італійській літературі", "Малорусские писатели на Буковине", "Новые перспективы и старые тени", "Заметки о новейшій польській літературі".

Статтю "Европейская социальная драма конца XIX столетия" друкувати не дозволила цензура.

Про творчість Лесі Українки знала і українська громадськість Росії, про це свідчать публікації на шпальтах часопису українців Росії "Украинская Жизнь" у 1912-1913 рр. [2,с.3-10].

Незважаючи на відсутність систематичної шкільної освіти, поетеса вже в молоді роки була всебічно обдарованою, мала глибокі знання з різних галузей.

Леся Українка, крім української і російської, знала німецьку, французьку, англійську, італійську, польську, болгарську, грецьку і латинську мови. У дев'ятнадцятирічному віці вона написала для молодших сестер підручник "Стародавня історія східних народів".

Леся Українка була справжнім майстром слова. Окрім літературної діяльності, вона активно займалася перекладацькою діяльністю.

Першими перекладами Лесі Українки, які вона здійснила з братом Михайлом, були твори українського письменника М. В. Гоголя, написані російською мовою. У 1885 р. у Львові цей переклад вийшов окремим виданням під назвою "Вечорниці" (оповідання М. Гоголя), переклад Михайла Обачного і Лесі Українки".

Окрім книжки М. Гоголя "Вечорниці", Леся Українка переклала з російської мови українською поезію в прозі І. С. Тургенєва "Німфи", вірш С. Я. Надсона "Про любов твою, друже, я мавив не раз". Оце й усе, що Леся Українка переклала з російської.

Одним із найулюбленіших поетів, якого з натхненням перекладала Леся Українка, був Генріх Гейне. Поетесі імпонувала його ніжна лірика, дошкульна іронія, гнівна сатира, демократична спрямованість творів великого німецького поета.

У 1892 р. у Львові виходить збірка перекладів поезій Г. Гейне, які переклала Леся Українка разом з М. Ставинським під назвою "Книга пісень Генріха Гейне" (переклад Лесі Українки і Максима Ставинського). Цей переклад був схвально оцінений в тогочасній пресі О. Маковеем та М. Драгомановим.

У 1900 р. Леся Українка закінчує переклад однієї з поетичних перлин – романтичної поеми Г. Гейне "Атта Троль", який цього ж року був опублікований в Літературно-науковому віснику. Цей переклад отримав високу оцінку Івана Франка, який назвав його "одним з найкращих перекладів на українську мову творів видатного німецького поета"...З німецьких авторів Леся Українка переклала на українську мову поему Гергарта Гауптмана "Ткачі", французького публіциста і вченого Моріса Верна, які були опубліковані в 1894-1895 рр. у журналах "Народ" і "Житє і слово". Також Леся Українка переклала на українську мову твори Данте, Байрона, Гюго, Шекспіра, Метерлінка, Жорж Санд, Міцкевича, Конопніцької та інших. З метою популяризації творчості Івана Франка в Росії, Леся Українка переклала російською його твори "На дні", "Ріпник", "Ліси і пасовиська", "Сам собі винен", "Слимак", "Історія кожуха" та інші, які побачили світ на шпальтах журналу "Жизнь".

У листі до Івана Франка від 13 січня 1903 р. Леся Українка наголошує на тому, що мета поета – підняти народ, широкі маси на здійснення визвольних завдань: "О, яке то щастя – бути тим чорноморцем, що має голос гукнути: "Встань!", ... що, якби я мала такий голос тут,... я так гукнула б, як тепер море гукає" (очевидно, йдеться про російську Україну).

Отже, усе життя Леся Українка боролась за утвердження ідей українського патріотизму, державництва, беручи за зразок Геній Тараса Шевченка і його "велику любов до своєї Батьківщини, України"...

Патріотичні почуття пронизують усю творчість Лесі Українки. Вона у різних формах і жанрах оспівує красу рідної України. Серце її обливається кров'ю, бо вона бачить Україну не вільною державою, а колонією жорстокого російського царизму та великодержавного централізму, гнівно сприймає російський абсолютизм і шовінізм. Усю свою любов вона кладе на вітар Батьківщини у віршах:

Палають страшні, незагоєні рани
На лоні в тебе, моя Україно!..

Леся Українка детально вивчає історію України, особливо період російського панування на українській землі. З цього приводу 14 січня 1903 р. вона писала до Івана Франка: "І скажуть колись люди: якщо сей народ пережив і такі часи, і не згинув, то він сильний...". Мужність і героїзм органічно поєднані в творчості Лесі Українки, вона сміливо критикувала російський великодержавний шовінізм, який перед обіцяв українцям "культурну автономію", "просвітництво", "демократію". Поетеса хотіла бачити справжню, а не декларовану свободу рідного народу, відновлення незалежної Української держави. Цю свою ідейну позицію Леся Українка яскраво втілила у драмі "Бояриня", де вона устами Оксани та інших персонажів чітко розмежувала російське та українське. Звичайно, російське самодержавство зразу ж заборонило драму "Бояриня"... Цей твір був опублікований в журналі "Рідний Край" тільки після смерті поетеси. В радянський час про драму "Бояриня" не знав ніхто.

Леся Українка палко вірила у відновлення незалежності Української держави. Незадовго до смерті в творі "Про велета"(1913 р.) вона привітала нову хвилю революційного піднесення в Україні. Поетеса вірила, що український народ – це велетень, що повстане проти російського ярма:

І встане велетень з землі,
Розправить руки грізні
І вмить розірве на собі
Усі дроти залізні.

У творі “Мріє, не зрадь” Леся Українка наголошувала:
Де зброя, громадо?
Де військо в рядах?
Чиєю се кров’ю
Политий нам шлях...

Леся Українка вбачала шлях до здобуття незалежності України у вирі боротьби з російським самодержавством.

У творі “Роберт Брюс, король шотландський”, в образі якого вона бачила одного із провідників українського національно-визвольного руху, Леся Українка наголошувала:

Хто волі ще не одцурався,
Нехай іде до бою!
Хто пам’ята про славу й честь, –
До зброї! Хто за мною?..

Як бачимо, Леся Українка пропагувала український національний реалізм, завдяки чому український народ у 1917 р. Став на шлях боротьби за відновлення української державності, в яку так палко і щиро вірила і проповідувала всією своєю творчістю Леся Українка [12]. Кожним словом, кожним променем думки, кожним болем своїм та великого нашого українського народу вона наближала незалежність України.

Поетеса народилася Ларисою Косач, щоби во ім’я незалежності своєї Батьківщини стати Лесею Українкою. Як наголошував Іван Франко, “від часу Шевченкового “Поховайте та вставляйте, кайдани порвіте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хворої дівчини” [3,с.4-5].

Своєю винятковістю і народною звичайністю вона стала дорога всім українцям її часу. Наголосимо, що Леся Українка оспівувала непоборний дух, який притаманний для українського народу, формувала феномен стійкості та сили, життєвого українського ідеалу та безмірної любові, яку демонструвала своїми творами. Душа поетеси сповнена гнівом передусім до російського великодержавного шовінізму та імперіалізму, який заразив український вільнолюбний народ опіумом рабства, підступно знищивши українську державність [4,с.3-10].

Тому Леся Українка намагалася донести до українців образ Прометея, героя-борця, який би міг во ім’я відновлення незалежності України жертвувати собою. Поетеса вважала, що і сам поет як український патріот повинен бути складовою ланкою боротьби за незалежність свого народу. Він повинен бути своєрідним лицарем свободи і відновлення незалежності Української держави. Поетесі були притаманні всі якості, які пов’язували її з традиціями української літератури, культури та української державності. У ній сконцентрувались поетична, етнографічна, літературна снага, яку вона повністю зацентрувала для боротьби з російським самодержавством, як наголошувала поетеса в своїх творах: Вставай хто живий, в кого думка повстала...

У своїй самовідданій праці у справі відновлення Української державності Леся Українка постає перед нами як переконана, віддана національним інтересам, патріотка, перша провісниця відновлення Української держави в 1917 році... Як бачимо, майже усі твори Лесі Українки пронизані темою боротьби з російської тиранією, чого не спостерігаємо в жодного письменника цієї доби, окрім Івана Франка. Письменниця своєю поезією зв’язувала Україну в одну політичну, мовну, культурну та етнічну етноструктуру, яка мала встати до боротьби за відновлення української державності. Волинь і Наддніпрянщина, Полтавщина і Карпати, Харківщина і Галичина – це все наша велика, незламна духом Україна.

Незважаючи на царські укази, які забороняли все українське, поетеса будувала героїчні плацдарми, які вели українців до відновлення незалежності держави у 1917 році.

Провісниця української незалежності та державності, перші паростки якої після тривалої перерви постали в 1917 році, Леся Українка була поетом-борцем з російським великодержавним свавіллям, який ганебно потоптав її Батьківщину, підступно знищивши українську державність, у необхідність відновлення якої вона переконала своєю творчістю всіх українців, в ідеали якої вірила до останнього свого подиху, вкладаючи всі свої сили в ім’я відновлення української державності та волі оспіваного нею українського народу [1,с.8-11].

Список використаних джерел та літератури:

1. Гончар О. Наша Леся. Леся Українка: Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях. – К., 1979.
2. Ідзьо Віктор. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”. Видавництво технічного відділу Українського Державного Університету м. Москви. – М., 2003.
3. Ідзьо В. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”//Український Форум. 27 червня 2003 р., №15-16.
4. Ідзьо Віктор. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”. Видавництво технічного відділу Українського Державного Університету м. Москви. – М, 2003.
5. Каспрук А. Леся Українка. Літературний портрет. – К., 1963.
6. Українка Леся. Твори в п’яти томах. – К., 1951.
7. Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. – К., 1954, т. I.
8. Українка Леся. Публікації. Статті. Дослідження. – К., 1954, т. I.
9. Українка Леся. Твори у п’яти томах. – К., 1956, т. V.
10. Українка Леся. Публікації, статті, дослідження. – К., 1956, т. II.
11. Українка Леся. Публікації, статті, дослідження. – К., 1960, т. III.
12. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах. – К., 1975-1979.
13. Франко Іван. Твори у XX томах. – К., 1955, т. XVII, с. 247.
14. Франко Іван. Леся Українка// Літературно-науковий вісник, 1898, т. III, кн. III.

Вперше про Лесю Українку часопис московських українців “Украинская Жизнь” подає свідчення в № 11 за 1912 рік в рубриці “Содержание украинских журналов”, де наголошується, що в Літературно-науковому віснику (X кн.) вийшла друком драма Л. Українки “Камінний господар” [4,с.13 - 15].

До того громадськість Москви уже знала творчість Лесі Українки, зокрема – “Лісову пісню”.

З часопису “Украинская Жизнь” було відомо, що поетеса хворіла і лікувалася на Кавказі, Єгипті та Криму, де впродовж 1907-1908 рр. проживала у заснованому царем Миколою I у 1837 р. та відомому на весь світ своїм лікувальним кліматом містечку Ялта [9,с.98-102].

У № 1 за 1913 р. в рубриці “Литературная летопись” наголошується, що вийшла в світ драма Лесі Українки “Бояриня”, в якій талановита українська письменниця зображує життя українського суспільства в XVII ст. Головна героїня драми – українська козачка [6,с.139].

У № 3 “Украинской Жизни” за 1913 р. в рубриці “Содержание украинских журналов” наголошено, що Літературно-науковий вісник опублікував Лесі України “Ізольда білорука” [10,с.108].

Таким чином, бачимо, що творчість Лесі Українки в 1912-1913 рр. була відома українцям Росії [2,с.4-5].

У № 7-8 за 1913 р. уміщено великий портрет Лесі Українки та некролог, обведений в чорну рамку. Редакція в пам’ять про Лесю Українку так охарактеризувала її творчий та життєвий шлях: “19 червня померла поетеса Леся Українка (Лариса Квітка-Косач). Велика художниця слова пішла з життя у розквіті творчих сил і забрала з собою недоспівані пісні, сміливі пошуки і задуми. З юних років вона запалилась палкою любов’ю до Батьківщини і в світлі цієї любові донесла яскраві свої почуття до самої могили. Із цієї любові виростили цінні в художньому і в громадському розумінні твори, які залишили глибокий слід в українській літературі і дали можливість автору зайняти одне із перших місць в сучасній українській літературі” [11,с.3-10].

Отримавши сумну звістку про смерть Лесі Українки, редакція “Украинской Жизни” послала на ім’я редакції “Ради” листа: “Прийміть нашу тугу і жаль наш великий, створений смертю талановитої письменниці. Разом з родиною Лесі Українки, разом з усіма, хто цінить красу і шанує культурну творчість, хто вірить у відродження нашого Краю, сумуємо перед новою могилою, в ній бо сховають ту, що серед лиха співала пісні, що гнала од нас думи сумні і словом художнім, прекрасним, як радість, дозрілим, як колос в плодюче літо, сіяла зерна культури. Безликі ті слова, що ними могли б ми промовити зараз про наше горе. На дні душі сховаймо і збережимо на віки в наших серцях і спогадах і в літописі Краю принадний образ поетеси, що так любила рідний Край і ту гарячу любов в добродію гарну, таку живу і цінну, яку для нас вона навітнула...” [3,с.3-10].

У рубриці “На Украине и вне её” редакція статтею “Смерть и похороны Лесы Украинки” подає інформацію про життєвий шлях Лесі Українки: “Коли пані Л. Квітка-Косач взяла псевдонім Лесі Українки, це ім’я стало безсмертне в українській літературі. Коли вона була останній раз в Києві, сторонній людині важко було повірити, що дні її закінчуються. Вона здавалась зовсім здоровою, і тільки придивившись до неї можна було побачити сліди тяжкої втоми. За останні три тижні, що вона перебувала в квартирі матері у Києві, поетеса майже зовсім нікуди не виходила і більшу частину часу лежала. Однак вона знайшла сили бути присутньою у улаштованому вечорі на її честь у Клубі “Родина”, де поставлена була її поетична сцена-діалог “Магомет і Айша”. Тут же декламувалися її вірші, виконувалися романси на її слова. У відповідь на овації поетеса виголосила промову і весь вечір була весела. І тим паче, коли Леся Українка їхала на Кавказ до свого чоловіка пана Квітки, де він служив, всім було відомо, що вона звідтіль навряд чи живою вернеться. Ці сумні передчуття справдилися. З Кавказу привезли в Київ тільки її домовину. Сумні повідомлення почали надходити з Кавказу, як тільки Леся Українка приїхала в Кутаїсі, де служив її чоловік. Стан її здоров’я одразу погіршився. До туберкульозу нирок, якими вона довго хворіла і які заставляли її останніми роками жити в Єгипті, прилучився туберкульоз шлунку. На початку червня родичі Лесі Українки в Києві отримали телеграму, що становище її важке. Мама О. Косач, відома в українській літературі письменниця під псевдонімом О. Пчілки, виїхала в Кутаїсі. Тоді хвору поетесу за порадами лікарів перевезли в Сурам. Весь час вона, попри загострення хвороби, була весела, обговорювала свої літературні плани і про смерть не думала, хоча виснажувалася щоразу більше. Уранці 19 червня вона померла... Сумна новина вразила серця українців. Не хотілося вірити, що більше немає нашої тонкої, душевної, високоінтелектуально-культурної, етичної жінки, яка віддала для української літератури кращі зразки своєї душі, високої поезії...”. У Сурам на ім’я матері Лесі Українки і в Київ в редакцію “Ради” почали надходити телеграми і листи з висловленням суму і співчуття з приводу великої національної втрати. Все українське суспільство співчувало сім’ї померлої. Організації і заклади України і Росії, друковані органи, українські газети і журнали, українські діячі науки та культури відгукнулись на смерть Лесі Українки. Надіслали телеграми зі словами співчуття українці Польщі, Росії, Франції, Канади. Як засвідчують численні джерела, наголошувала “Украинская Жизнь” всі українці, незалежно від місця проживання, були об’єднані почуттями великої національної втрати. Велику скорботну телеграму надіслав Іван Франко: “Пам’ять дорогої усопшої записана в моїй душі нестираючимися слідами. Слава її пам’яті”. У скорботі до нього приєднався і Панас Мирний. Надходили телеграми від багатьох видатних письменників України. Ніхто не знав, чи привезуть тіло Лесі Українки в Київ, чи вона буде похована на Кавказі. Тільки з приїздом 24 червня О. Косач стало відомо, Лесю Українку поховують на Байковому кладовищі поруч з могилою батька. 25 червня привезли до Києва труну Л. Українки. Зранку на вокзалі почали збиратися родичі покійної, друзі, знайомі, громадські діячі, представники української літератури, художники і артисти, шанувальники таланту Лесі Українки. На пероні уже зранку зібрався великий натовп, принесли дуже багато квітів. Врешті вагон з труною Лесі Українки прибув на запасну колію. На кладовище похоронна процесія вирушила просто з вокзалу. Попереду несли тільки хрест. Неси труну з тілом поетеси на руках поліція не дозволила, і її везли на катафалку, який весь був вкритий квітами і вінками. На кладовищі поліція заборонила виголошувати промови, наказали очистити кладовище і розійтись. Так поховали, кидаючи в могилу квіти, Лесю Українку. Біля могили дозволили залишитися тільки родичам. 29 серпня з ініціативи українців-католиків у костелі Св. Миколая відбулася урочиста меса по покійній Лесі Українці, де були присутні мама покійної, рідні і знайомі, представники української громадськості [12,с.127-131].

З приводу смерті Лесі Українки “Русские Ведомости” в № 168 опублікували похоронну замітку та статтю чоловіка Лесі Українки, пана Квітки, яка приурочена “Пам’яті видатної української поетеси”. На сторінках “Киевской Мысли” опублікували біографічну статтю про Лесю Українку і статтю Сергія Єфремова, яка характеризує творчість української поетеси. “Одесские

Новости” від 21 липня помістили портрет письменниці, “Наша Нива” (видавалася білоруською мовою) у № 30 опублікувала статтю “Леся Українка – видатна поетеса”, газета “Речь” у № 202 – статтю М. Могілянського “Леся Українка”, в якій наголошено: “Українська література в останні десятиліття зробила великі успіхи, однак втрата талановитої поетеси викликала у душах українців глибокі переживання з приводу подальшого розвитку українського слова”. “Вестник Европы” у № 8 опублікував статтю М. Славінського “Памяти Леси Украинки”, де були такі рядки: “Для поетеси поняття жити і творити завжди були синонімами... У своїй творчості вона ласкава, ніжна і пісенна. Такою вона і пішла від нас у могилу...” Газета “Южная Заря”, № 2140 від 4 серпня, на своїх шпальтах помістила статтю Л. Жигмайла “Основные мотивы поэзии Леси Украинки”, у якій автор називає українську письменницю яскравим представником новітньої української літератури та культури, наголошує, що Леся Українка в літературі ХХ ст. явила надзвичайно сильні драми і лірику. Її твори гармонічні, акордні, з запалом великого інтелекту – вражають. Її тонкі почуття людського духу ніхто із європейських поетів так чутливо не передав [7,с.146].

У № 9 за 1913 р. Л. Жигмайло в статті “Лебединая песня Леси Украинки” наголошує, що у 80-ті рр. минулого століття, в епоху важкого лихоліття для українського слова, на літературне поприще вийшла молоденька, слаба тілом дівчина, але сповнена високих поривів. Вона із тих прекрасних жіночих душ, які здатні загорітись святою мрією і горіти нею все життя, не згоряючи. Цією дівчиною була Леся Українка, дочка української письменниці Олени Пчілки і племінниця видатного українського вченого і публіциста М. Драгоманова[5.с. 62-77]. Сімейна атмосфера сприяла її становленню як літературознавця і поета. Леся Українка своїм талантом у ХХ ст. затьмарила весь європейський світ, залишила позаду польську, російську та інші європейські літератури. Леся Українка – це літературна зоря України та Європи, її смерть – це гімн віри і переконання в майбутній час незалежної України [6,с21-14].

У № 10 за 1913 р. в рубриці “Памяти Леси Украинки” редакція “Украинской Жизни” засвідчує, що 2 жовтня 1913 р. в Києві відбулося засідання “Українського Наукового Товариства”, яке було присвячено пам’яті Лесі Українки. Відкрив засідання професор М. С. Грушевський, який нагадав усім про тяжку втрату, якої зазнало українство зі смертю Лесі Українки. Характеризуючи творчість передчасно померлої поетеси, М. Грушевський підкреслив, що високий рівень ідей в її творах був небуденним для українського суспільства, яке у більшості своїй не доросло ще до розуміння творчості Л. Українки.

Л. М. Старицька-Черняхівська, близька подруга з дитячих років померлої, поділилася споминами про Лесю Українку, а І. М. Стешенко і А. В. Нікольський у своїх рефератах проаналізували творчість Лесі Українки [8,с.80].

Підсумовуючи дослідження, наголосимо, що ця праця мала на меті розкрити образ Лесі Українки як великого борця і провісника незалежності України, всесторонньо висвітлити постать великої поетеси крізь призму часопису московських українців “Украинская Жизнь” та інших періодичних видань [1,с.267-270].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Ідзьо В. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”//Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2003, т. IV.
- 2.Ідзьо Віктор. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”. – К. “Український Форум”- 27 червня 2003 р., №15-16.
- 3.Ідзьо В. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”//В-во технічного відділу Українського Державного Університету м. Москви. – М., 2003.
- 4.Ідзьо Віктор. Леся Українка на шпальтах часопису московських українців “Украинская Жизнь”. Літкратурний Львів - 2007, №10.
- 5.Л. Жигмайло. Лебединая песня Леси Украинки//Украинская Жизнь. – М., 1913, № 9.
- 6.Литературная летопись//Украинская Жизнь – М., 1913, № 1.
- 7.Литературная летопись//Украинская Жизнь. – М., 1913, № 7-8.
- 8.Памяти Леси Украинки//Украинская Жизнь. – М., 1913, № 10.
- 9.Содержание украинских журналов//Украинская Жизнь. – М., 1912, № 11.
- 10.Содержание украинских журналов//Украинская Жизнь – М., 1913, № 3.
11. Украинская Жизнь. – М., 1913, № 7- 8.
- 12.Украинская Жизнь. – М., 1913, № 7-8.





